

De Sulum Formicarum genere. Cap. XXX.

Reperiuntur in Philippicis Insulis duo Formicarum genera Sulum dicta, quarum alia sunt sex digitos longa, ac crassa digitum latum, coloris nigri nitidique, rictu dimidij digiti, prædura maxilla, & eodem quo corpus colore, cui tres hærent dentes tenues, & firmi, viuuntque in montium arboribus. Alia sunt alatis Formicis similes, & aliquanto maiores, viuunt in campestribus, atque aduersus hyemis iniurias congerunt arena æceruos incredibilis magnitudinis, intra quos fauos construunt, vbi tuta, & munitissima degunt.

Finis IV. Tractatus Historie Insectorum.

TRACTATUS QUINTVS

DE HISTORIA AQVATILIVM NOVAE HISPANIAE

De Axaxayacatl, seu Musca palustri aquosa facie constante. Cap. I.

AXAXAYACATL parua quadam musca est, & lacustris, faciem candoris aquei gestans, vnde nomen, quæ retibus in Mexicana comprehenditur palude tam fertili stans temporibus captura, vt ex eisdem innumeris tritis, commixtisque globuli parentur, qui toto anni decursu veneant in emporijs, coquunt illos Indigenæ Maizij spicæ membranæ conuolutos, coniectofque in nitrata aqua, arque ita bonum, multumque, nec gustu insuaue præstant alimentum, quin eisdem aluntur mille Avicularum domesticarum genera, quæ inclusa caueis non sine audientium voluptate occidere solent: sunt earum muscarum, maiorum, minorumque bina genera, sed in minimis diutius immorari dum ad maiora propero, necessarium non duxi.

De Axolotl, siue Iusu Aquarum. Cap. II.

Habetur supra lib. 9. cap. 4. fol. 316.

De Atetepitz, seu scarabeo lacustri. Cap. III.

A crustæ duritia accepit Atetepitz nomen, in lacubus versatur Mexicanis, quibusdam terrestribus scarabeis (vt ex eius imagine apparet) magnitudine, & forma, & pullo quodam colore in atrum vergente perlimilis: crustatum animal, & quatuor saliens pedibus, quorum bini, qua parte vmbilicus in alijs situs est, oriuntur, ac sese vbi supinus iacere cogitur vibrans in pronum, atque contorquens: Estur ab Incolis, qui Pamphagorum more nulli pene rei parant.

HISTORIA AQVATILIVM NOVAE HISP. TRACT. V.

cunt. Vulgare tamen præbet alimentum, velut & Achichimatli, & Atetepitz scarabeorum paruorum, & palustrium, vt conijci potest genera.

De Atolocatl, seu Gerynis. Cap. IV.

Quam varij sunt hominum mores, quotuplicia rerum naturalium genera diuersis vniuersi Orbis plagis in cibos, mensisque venere? En Gerynis non sine voluptate vescuntur hi Occidentales Indi, quos aut intueri, aut nominare horrent nostri, & locustis frixis, formicisque non parcent, expetuntque ab hac gente multa, quibus nihil à reliquorum mundi Incolarum obsonijs est ablegari. Quid? quod in eorum emporijs passim illos venales reperit? neque admodum mali, ingratiue noseuntur palato, non vnico parati, licitatiue modo? interim ipsi patrio fruuntur cibo, dum in indicas illas cohortales, quarum masculos Galli pauones vocant, patiantur nos seuire.

De Anenez Insecto lacustri. Cap. V.

Insecti lacustris genus est Anenez, crustatum, paruum, depressum, tres digitos latos longum, ac toto corpore, si ventrem excipias, teres, septem transversis incisum lineis virentis coloris, ternis vtrinque cruribus tenuibus, ac longis, quæ versus caput procedentia sensim fiunt breuiora. Capite, oculis, totaque corporis forma, terrestris cicadæ ferè similis est; vescuntur eo Indi, haud aliter ac squillis, neque dissimilent (nam & nos periclitari sumus) alimoniam præbet.

De Amilotl, seu Piscis Tereti. Cap. VI.

AD genus candidorum piscium quos vniuersum Mexicani Yztacmichin vocant, referuntur tres illi magnitudine quidem differentes, Amilotl nempe omnium maximus, Xalmichin medioeris, omniumque minimus Yztacmichin. Amilotl igitur lacustris piscis est squamosus, & coloris (ni quibusdam pullis maculis conspergetur) candescens; sesquidrantem longitudine, & pollicem crassitudine excedit, binas pinnas habet in dorso, totidem in ventre, vtrinque vnâ, ac infra ventrem alteram: caput est longum, rostrum acuminatum, sed inferna maxilla prominentiori: oculi sunt nigri, iris aurea, aureum caput, venter luteus; adeoque reliquum pene corpus, optimum, & concoctum facile præbet alimentum, nam & ouis capitur magna ex parte onustus, adeoque gratum, vt cum grauem quandam euasissimam ægritudinem, mihi que nutrimenta omnia à sanis hominibus, & sagacioris palati vehementer experita forderent, displicerentque vehementius, hoc vno cibi genere suauissimè usus sum, & ad vires instaurandas non mediocriter adiutus; sed magnitudo ipsa adeo gratiam commendat, vt quò in maiorem amplitudinè adoleuerit, eò maiori habeatur in pretio, expetatur auidius, rarius inueniatur venalis, inuentusque ematur carius.

De Ahuauhtl, seu Muscarum palustrium Ouis. Cap. VII.

Extrahitur è Mexicensi lacu piscosum quippiam vocatum Ahuauhtli, copioso prouentu, haud absimile papauerino semini, hoc est oua Axaxayacatl de qui-

de quibus iam dictum à nobis, proiectis in eum sinibus humeri, femorisue crassitudinis laxius tamen contortis, qua parte fluctus tumidiores sunt, quibus commotum, turbatumque solet adherescere; Inde corradiunt Piscatores, atque in magna vasa recundunt, ex his, aut effingunt placentas, illis quæ è Tlaolli parantur persimiles, aut Orbes, quos Tamales patria lingua vocant, aut digestu in inuoluchra spicarum Maizij reponunt, vt inde occasione oblata coctione, aut torrefactione parent fercula, piscosum quiddam sapit, ipsorumue piscium oua, nec omnino malum ferunt præstare alimentum; imò licet aridum, & strangulans, ventriculum firmans debile, ac dissolutum.

De Acocilin, seu Imagine Cocleæ. Cap. VIII.

Squillæ species est Acocilin nostratibus maior, quæ in Palude capitur Mexicana, cauda autem insignis, binis schelis, quaternis alterutra parte cruribus, quibus & graditur, & retrocedit: oculis binis, & corniculis duobus prætenuibis: Color est infernè candens, supernè pullus, sed qui cum elixatur in rubrum (quod cæteris quoque Squillarum generibus est commune) mutetur, femina plene ouis nigris, circa postremum ventrem patulis, capiuntur papaueris semini forma, & magnitudine similibus, quæ inflexa tuentur cauda, retinentque, Grati sunt nutrimenti, nostratiumque Squillarum sapore, ac succo simili.

De Ahuihuitle, seu Aquam trahente. Cap. IX.

Genus est Insecti Vermisue crustati lacus Mexicani alumni, calami anferini crassitudine, & latitudine trium vnciarum, coloris supernè fului, & albi infernè, ternis graditur vtrinque pedibus, caput est exile, & latiusculum, forcipe armatum, bono, gratoque constat alimento, cauda verò, quæ crusta, tegitur dura pungit, venenumque solet inferre.

De Ahuitzotl. Cap. X.

Reparias in fluminibus dulcium aquarum calidas regiones abluentium, quale est Yauhtepecensis genus quoddam animalis nigro, pulloque variatum colore, canis Melitenensis magnitudine, quod Lutriæ potest reputari genus, quin Lutriæ etiam ipsæ magna copia proueniunt in noua Hispania. Neque non aliud aquatile, animal illis haud absimile, leo aquatilis vocatus, ab Indigenis verò nânâduta ternas pene longus spithamas, rufo pilo, longoque, & molli, sed obscuriore circa dorsum, rostro prolixo, & tenui, incuruis vnguibus, cauda longa, breuibus cruribus, & auriculis, & cauda binos dodrantes prolixa, qui piscibus victitat, nec aliam quam pellis utilitatem præbet, viuique non longè à littoribus maris australis.

De Atopinan. Cap. XI.

Nualibus Scarabæis similis est Atopinan: quatuor tamen vncias longus, ac duas extensus in larum, color est fuscus, & crustaceum tegmen, crepitat volans, & circa Lacum Mexicanum noctu versari solet inter iunceta: editur

tur ab Indigenis elixus cum alijs piscibus paruis, atque herbis. Similis videtur Xopanxacalli, & ad Locustarum palustrium species pertinere.

De Ocuilztac, seu Vermiculis candidis. Cap. XII.

ITa vocare solent Mexicenses quosdam vermiculos alumnos Tenochtitlanæ Paludis, haud absimiles his, qui è putrescentibus carnibus solent generari: videntur hi dum crudi sunt atrii, at torridi in patinis, aut vocatis comalibus, statim candicant; hos comedunt conspersos sale Indigenæ, suaquis testati esse saporis, & quo amigdala nostrarum æmulentur: vberrima sese vltro offert quotannis lato tempore eorum vermium captura, sed præcipuè per largiores imbres, mali sunt succi, & inter horrida viliaque fercula recensendi: quam obrem in diuitum, aut ciuiliorum hominum non veniunt mensas, sed aliorum tamen, quibus alimentum potioris, aut gratioris non suppetit copia aut quorum palatû nihil adeo fædum est, aut horridum, vt effugiat, modo sapiat. Non desunt, qui ab hoc abhorrentes alimento cohortalibus Anatibus, pullis, & Arseribus, eodem taginatis libentius vtantur.

De Amacpalli, seu manu coccinea. Cap. XIII.

SPongia marina est species, duriori tamen, quam cætera callo, & in digitos longos, ac teretes, manusue figuram efformata, vnde euenit illi nomen, quod cuius raram, & peregrinam formam ab australi missam mari, sub oculos nostræ gentis ponendam expressa imagine itatumus.

De Atexcalquahuitl. Cap. XIV.

ATexcalquahuitl, seu Arbor lapidea aquæ, saxis marinis innascitur, vnde, profert stipites lapideos, fuscosque, & nullis ornatos folijs, cuius tamen nomen memoratu dignum accepi: Sunt qui Isidos plocamon Plinij, Caritoblepharonue esse contendunt, nec desunt qui Antipaten Dioscoridis, referantque ad Corallorum genus.

De Atonahuiztli. Cap. XV.

Genus est lacustris Insecti tenuis, & longiusculi, ternis vtrinque pedibus insutens, ac chellis binis exorientibus circa rostrum, quibus innatat, ac deitit, nulla insigni facultate præditus, sed vitam agens circa lacus.

De Xochipaltapachtli, seu Concha minij coloris auriculata. Cap. XVI.

Vidimus iuxta mare australe inter alia Concharum genera, quoddam Xochipaltapachtli à minij colore vocatum, mediocri magnitudine, transfuersis semicirculis lineas secundum rectum procedentes secantibus, ac colore minij rubeo, dilutiore, ac luteo in rubeum tendente distinctum: alterum maiusculum, ac lineis simillimum, sed colore candido, rubeo, & fusco varium, ac demum tertium citra auriculas rubeo, diluto, fuscoque colore, & lineis dumtaxat

taxat rectis, sed quæ in eo ipso procurfu in ternos finiuntur orbiculos, quarum nihil insigne accipi præter formam, quæ videtur à Maris mediterranei, & septentrionalis Conchis quadamtenus distillere.

De Chacallin. Cap. XVII.

Chacallin, seu locusta palustris Mexicano capitur lacu, Græci hanc . . . lacini squillam gibam, Hispani verò *Camarones* vocant in usum venit alimenti, & nota præstat in cibis commoda, atque ideò à nobis silentio pertransita.

De Cocolin. Cap. XVIII.

Cocolin, seu canum grauitè olens vocatur ab Indis fuscum quoddam Mexicani lacus excrementum: vnde innatans, limo simile, quem odore quoque videtur emulari: vnde nomen: vendunt hoc Indi, ac in fercula adhibent, gulæ quavis re oblata explendæ gratia, cum tamen virosum odorem spiret, & noxio constet nutrimento.

De Cueyatl. Cap. XIX.

Vocant Mexicani Cueyatl ranarum speciem quamdam in prædicto solitam capi lacu, hæc eadè cū nostratibus esset, nisi è viridi colore vergeret in nigrum, nam & cibus idonea est, & salubre, gratumque præstat alimentum: reperias tria earum mediocris magnitudinis genera, fuscique coloris, quarum Xuchcatl omnium minima sunt, viridesque. Acacueyatl omnium maxima atque teterrima. Cueyatl vero femora habent interna parte lutea, pectusque, & mediocri inter præcedentes constant magnitudine, quæ omnes sunt aptæ cibus: reperuntur quoque Rubetæ parvæ vocatæ Tamacoli, aliæ verò monstrifica magnitudine Aquaquæ nominatæ, quarum lac posteriori parte fuscum venescum est, sed de his suo dictum est loco.

De Yzcacuitli. Cap. XX.

Lvmbricorum tenuissimorum congeries quædam est Yzcacuitli, quæ retibus Mexicano capta lacu, ac vasis quibusdam capacibus seruata in emporijs, quæ Tianquiz patria lingua vocant, venundantur, eadem ab Institoribus decodæ pullum colorem induit, odoremque qualem piscium fundunt oua, & coactam papis refert substantiam, lac auget lactantibus enixis, quò sit, vt quidam inde placentas efforment, & exsiccatas reponant, etsi neque eo modo diutius saluæ seruentur, incorruptæque; cum semidecodæ sunt, additur siliquastrum, vt simul cum sale saporis esculentorum adaugeat gratiam, quo pacto palatum demulcet, nec insigne aliquod videtur inferre nocumentum.

De Yayauhqui, seu Atro Xohili. Cap. XXI.

Minima vocatorum Xohilium species est Yayauhqui, pisciculus nempe lacustris, squamosus, minimi digiti magnitudine, pullo colore, vnde nomen,

men: ventre proportionè corporis maximo, Gerynorum æmulo, & laxioris quàm deceat cibi, ideoque neque admodum salubris, neque ab vilo anxietate expectiti.

De Yacapitzahuac, seu Pisce tenuis nasi. Cap. XXII.

Minimus est eorum piscium, quos Indi Yztacmichin, nostri verò candidos vocant, lacustris, fluuiatilisue, viuiparus, squamosus, coloris argentei, nec mali aspernanditè alimenti, ouorum præcipuè copia, gratia commendante, minutis, eandentibusque tegitur squamis, & inferior est gustu, ac salubritate vocatò Amilolæ specie candidorum maxima, de quo suo dictum est loco.

Iterum de Yacapitzahuac. Cap. XXIII.

Piscis est Mexicani lacus spithamam longus, & pollice paulò crassior minutis ille squamis tegitur, pinnulas duas habet in ventre, in dorso vnica, & singulas in singulis branchijs: oculi sunt parui, ac nigri, color totius corporis candes, nisi quòd iuxta branchias patlescit ad Pisces albos, quos Yztacmichin hæc gens vocat, pertinet: bonò alimento constat, & minimè ingrato sapore: influunt enim huic Mexicano lacui fontes, riuulique non pauci, amœni, admodumque salubres, quorum lymphis præter pluuias, magna ex parte constat.

De Yztatl, seu sale fontano. Cap. XXIV.

Est alibi simi de sale vniuersim loquutus, de fontano est hic rursus nonnihil adijciendum: generatur ergo è quibusdam falsis fontium aquis, multis erumpentium locis, coniectis in cauitates quasdam arte paratas, falsi generis optimum, humidioribus partibus à solis calore consumptis, reliquis verò, quæ ad naturâ terrenâ potius accedunt, cum nonnulla aqua portione coactis, salverò, aut Nitrum, quod colligitur, deraditur ex alueo palustri pluuijs cessantibus arefcente, vt à terrestri portione separatur, maceratur in primis ex aqua, ac residente terra, liquata tenuior pars cum lymphâ fluit per canales ad hydrias, e quibus defampta in cauitates prædictas disperitur, vbi vi solis in sale m coit.

De Michpillin, seu Ouis Piscium. Cap. XXV.

Genus illud lacustre albû, quod ex omni piscium in lacu degentium Mexicano constat multitudine, vnde factum est illi nomen, statis anni temporibus eadem captum palude haud aliter, quàm Thyni, Trichia, scombrî, semileq; pisces alij gregatim vagantes in Oceano, Agmen pisciculorum esse creditur haud lendibus maiorum, medio id procedit alueo in neutrum litus inclinans, tam numerosa multitudine, vt quinque cubitorum interuallum, aut amplius occupet: non prætermittunt occasionem Piscatores, sed diligenti obseruatione, & cura, vagantes Pisciculos captant, excipiuntque retibus, atque ita non mediocris solet sepe numero fieri captura. Coquantur ijdem ahenis ficitilibusue vasis, ferculisque vbi opus est adijciuntur, addito siliquaastro, chilliue, quo apparatu, neque modico, nec ingrato cibo constant, sed quo non modo In-

di, verum Aduenæ quoque Hispani sæpenumero vesci gaudeant.

De Xiomichin Mexicanorum, quam nostri Troctam
vocant. Cap. XXVI.

Piscis est squamosus Troctæ, Salarisue nostratis forma, magnitudine, suauitate, squamis, ac nutrimento; sed punctis rubeis minimè distinctus, quam ruboris cuiusdam expers non sit: circa torrentes calidarum regionum non longè à Mexicana Vrbe, magnaue aquæ dulcis versatur flumina. Caput resimum est, duorum dodrantum longitudo, squamæ minutæ, dorsum nigrum, candida latera, squamis tamen quibusdam nigris conspersa, ac venter albus; dorso quaternæ insunt pinnae, ventri totidem, quaternæ iuxta branchias, ac binæ aliæ circa excrementi meatum: varijs capitur locis, sed præcipuè iuxta Hocyacocotlan, sunt autem, qui Patiani michin vocant.

De Malullis Cap. XXVII.

Vocant Guafteca Malulles, genus quoddam Ranarum aquaticarum optimi, pergratiquè alimenti, ac pondere libram vnam æquantium.

De Tepechacallin. Cap. XXVIII.

Capiuntur in fluminibus calentium Regionū eæ, quas locustas latini, Mexicani verò Tepechacallin vocant, dodrantem longæ, ac duos pollices plus minus crassæ: eduntur coctæ, aut ferculi modo, quod candidum vocamus, paratæ, qua præparatione, carniū saporem præferunt, quanquam piscosum aliquid semper oleant. In Mexicano verò Lacu Cicada versatur palustris, patria lingua dicta Atopinan. Item Colcæ parue, quibus vesci Indi minimè assueuerant, Cancrorumque varia, & innumera genera, nec eorum modò, quorum meminit Antiquitas, sed aliorum quoque, qui varia forma, & varijs etiã constant coloribus, haud minori Concharum copia, atque varietate. Verum nobis animus non est tam multa animalia profèqui, donec per otium liberius concedatur deuagari, quemadmodum nec Scarabæorum, qui itidem eduntur ab Indijs varia, genera, quale est Atetepitz, & Coatecpatl.

De Xohuilin. Cap. XXIX.

Xohuilin maximus, & qui iam ad iustam deuenit magnitudinem, Xohuilin simpliciter dicitur: qui verò natu minor est, sed ætate huic secundus, Tlacoxohuilin nuncupatur. Tertius ab illo Tepiton xohuilin, ac minimus omnium Yayauhqui, de quo alibi sumus loquuti: maximus omnium lacustris est, ac dodrantem æquans longitudine, nec piscibus circa Hispanorum flumina, versantibus dissimilis, candens est, verum totus pene sanguineis perfunditur guttis: cauda est lunata, vnica dorso pinna, branchijs binæ, binæ ventri, ac iuxta anum vnica: caput resimum est, corpus tectum squamis exilibus, & venter ouis magna ex parte onustus, oculi sunt parui, nigrique, iris ex pallido rufescit, & corpus vniuersum pallefcit è candido; estur in meliorum piscium, penu-

penuria, etsi vitioso constet alimento, parumque grato, carneque laxiore quàm deceat, atque molliore.

De Xalmichin, seu Pisce arenoso. Cap. XXX.

Species est mediocris eorum piscium, quos candidos, seu Yztacmichin vocant, aut js ipse Amilotl, mediocri tamen, nec vigentis ætatis magnitudine: Amilotl enim maximus alborum est, Xalmichin mediocris, & qui simpliciter Yztacmichin vocatur, minimus. Est & alius pisculus Xalmichin dictus, vix minimum digitum longitudine, aut crassitudine æquans, rubeis squamulis, nec nostratibus rubeculis valde dissimilis, qui omnes squamosi sunt, bonoque, & grato alimento, præcipuè si iustam attrigerint magnitudinem, elixique ex aqua pura, additoque hortensi apio edantur.

De Xalmichin Quauhnaoacensi. Cap. XXXI.

Piscis est dodrantalis molli, & candenti tectus pelle, sed circa dorsum Mustellinæ modo distincta: cauda lunata, candido, nigroque variata colore, pinnis duabus circa dorsum, binis circa branchias, & circa excrementi meatum vnica. Viuit in fluminibus regionum calidarum, & quamuis non sit squamosus, gratum tamen præbet, ac bonum alimentum.

De Texcalnanacatl, seu Fungo lapideo. Cap. XXXII.

A figura nomen accepit hic lapis, qui fungis similis est, ac colore albo, cinereo, & subrubro variatus: offenditur aliter propè littora maris australis, cuius fortassis falsa aquarum vi, hac est donatus forma.

De Tapachpoxcauhqui. Cap. XXXIII.

Tapachpoxcauhqui, seu Concha muscosa, Conchæ genus est, cui muscus innascitur, à mari australi delata. Inuenit verò à musco eidem innascenti nomen.

De Huitzitzilmichin. Cap. XXXIV.

Piscis est Oceani septentrionalis alumnus, laminis squamarum instar tectus, duos longus cubitos, tenuisque, & rostro octo vncias prolixo, sed superiori parte contra acum aliarum naturam paulò longiori, ad quarum tamen species puto referendum, & colore candenti nutrimenta verò salubri, & grato, quale est Afellorum.

De Tlacamichin. Cap. XXXV.

Ita appellant Indi piscem, quem Hispani Indigenæ *Dobalum* vocant, qui versatur quoque in mari australi, diciturque ab antiquis (è multorum virorum sententia) lupus, ab alijs iamdiu descriptus, cum capitis eius lapillis, atque vsu.

De Quatetl. Cap. XXXVI.

Piscis, quem Misteca Quatetl vocant, Mexicani verò Axolomichin, dicitur ab Hispanis *Bagre*: in utroque vivit Oceano, & ad flumina quoque descendit. Piscis est corio, non squamis tectus, ad duos, tresve palmos adolescens, duas prælongas gestat barbas, quarum ratione barbatus quoque dici posset: cauda est lunata, supra dorsum prælonga pinna, statim à capite sumens exordium: alia, verò non longè à cauda, quæ parva est: circa ventrem duæ alia, præter duas, quæ subsunt collo. Prægrato constat alimento, pinguique, & elixus estur: dorsum, nigrum est, ad media vsque latera; venter verò, & reliquum corpus candens lineaque inter partem candentem, & nigram vtring; recta procedens.

De Papalomichin. Cap. XXXVII.

Piscis quem Misteca vocant Papalomichin, Mexicani verò Tzatzapalmichin, Hispani *Muxarran* nuncupant, Antiqui verò (vt creditur) *Sparum*: nascitur in utroque Oceano, parvus piscis est, ac latus, & cauda lunata, duabus ornatur pinnis iuxta branchias, præterea alijs iuxta ventrem binis, & altera iuxta caudam, & supra dorsum altera, quæ à capite ad caudam vsque procedit, horridulis spinis constat: Piscis est squamosus, & grato, salubrique nutrimento. Vocant & alium Piscem *Muxarran nigram* Hispani, Mexicani verò Cacalomichin, duarum Spithamarum longitudine, coloris nigri, magnis squamis, cauda orbiculari, vniuerso dorso spinifero, ac pinna propè caudam magna, caudam ipsam attingente, ac præter illas branchiarum, dualque alias, quas habet in ventre non longè à capite, alia est prædictæ valde similis, bono, & grato constat alimento, & in utroque Oceano dicitur vivere.

De Xochipaltapachtli, seu Concha auriculata minij colore
Cap. XXXVIII.

Vidimus iuxta australe Oceanum inter alia Concharum genera quoddam Xochipaltapachtli à colore minij vocatum, mediocri magnitudine, trãsuersis semicirculis, lineas alias secundum rectum procedentes fecantibus, ac colore minij rubeo dilutiore, ac luteo in rubeum tendente distinctum. Alterum, etiam maiusculum, ac lineis simillimum, sed colore candido, rubeoque, & fusco varium, ac demum tertium sine auriculis rubeo diluto, fuscoque tantum varians colore, & lineis dütaxat rectis, sed quæ in eo ipso procursu in ternos desinant orbiculos, quorum nihil in signo accepi præter formam, quæ videtur à Maris mediterranei, & septentrionalis Conchis, quadamtenus dissidere.

De Acipaquitli. Cap. XXXIX.

Quem latini *Serram* vocant, Misteca Acipaquitli nuncupare consueverunt utroque viventem Oceano; huius formam verissima imagine ex ipso Pisce desumptam reddendam curauimus; sed describendum piscem nolimus, vt de quo nostram protulerimus in commentarijs, in X. Plinij librum editis sentiam

sententiam, ad quem Lectorem duximus ablegandum, cum iamdudum nostris innotuerit Regionibus, & nunc ob temporis angustiam non liceat per cognita diuagari.

De Alofac, lupeave maris Australis. Cap. XL.

Allatus est à Mari australi ad nos Piscis, quem *Sauale* nostri vocabant Hispani, eo per omnia similem, sed maiorem, ac longè inferiorem sapore, quem tamen depingi nolimus, ob indistinctam pene cum eo similitudinem, sed specie distare putauimus ob saporis, nutrimentique insignem differentiam, comedimus etiam in Haitina Insula, cum ab eius Ecclesiæ Antistite, hospicio exciperemur, eodem nomine, & forma Piscem, à septentrionali petiturum Oceano, sed adeo dissimili gustu, ac nutrimento, vt diuersum ab illo esse intrepidè iudicaerim.

De Acacana, seu Pisce gibbo. Cap. XLI.

Piscis est pene dodrantalis inferiori labro prolixiore, ac insigni gibba, quæ à capitis exordio ad os vsque (quod est valdè paruum) arcuato flexu descendit, vnde nomen sortitus est, dorsum, lateraque cyanea sunt, venter, ac laterum pars alba, ac præter duas pinnas, quæ circa branchias sunt, vtrinque vnica angusta, & longa; & aliam paruum, duæ alia videntur breues, altera à medio ventre, altera verò à dorso in caudam vsque procedens; squamosus non est, & tamen bono constat alimento; Mare illud ad me misit Australe, et si quidam referant in septentrionali quoque reperiri,

De Serra Pisce. Cap. XLII.

Allatus est ab eodem Mari Piscis à Tototepecensibus Tlateconimichin nuncupatus, dodrante paulò longior, angustusque, lunata cauda, acuto capite multis exiguis, & peracutis dentibus, ac præterea, quæ branchijs circumstant supra, infraque, & ab utroque latere binis pinnis, altera circa dorsum, & circa ventrem altera, à quibus in caudam vsque quidam velut dentes procedunt, quorum ratione Hispani, Coloni *Serram* vocant, cute tegitur, ac ad suarorum, scombrorumue videtur genera pertinere.

De Acacapallin. Cap. XLIII.

Reperitur etiam in mari australi Sargus, vbi Acacapallin ab asperitate vocatur, magnis squamis tectus, & tænijs transuersis, fuscisque distinctus.

De Acuetzpalnichin. Cap. XLIV.

Spirena altera species est, & quam nostri *Bicudam* vocant, vivitque in Mari australi iuxta Tototepecens, insigne est in hoc Pisce inferius rostrum, longius esse superiori, & squamis tegi, sunt qui Quacuetzpalnichin vocent.

De Coatel. Cap. XLV.

Piscis est fluminum, ac Maris Australis Incola, *Bagre* ab indigenis Hispanis appellatus, corio tectus molli, lunata cauda, binis insignis prælongis barbibus, proluxa item pinna, quæ à dorso iuxta caput oritur, binis alijs circa branchias, ac iuxta caudam supernè infernèque duabus, notissimus est in noua Hispania, & interdum ad trium cubitorum longitudinem adolefcit.

De Huitzitzilmichin. Cap. XLVI.

Genus est Acus, sed rostro inferiori tres digitos longo, & prætenui, superiore verò mediocriter lato, ac semiunciali: cætera alijs congeneribus similis. Viuit in Mari Australi, & squamis tegitur.

De Papalomichin. Cap. XLVII.

Ita vocant Incolæ sparum album, quem nostri *Muxarram* vocant, maris etiam Australis Alumnam, nigrum verò seu Cantharum, Cacalomichin, quos Pisces velut notos, etiam Hispanis, & in septentrionali quoque mari, non curauit depingendos.

De Quetzalmichin. Cap. XLVIII.

Insignis etiam Piscis est Quetzalmichin, quem fabrum vocant, sed mari etiam mediterraneo frequens, vel ob crines, quos dorso gestat, nigros, & prælongos, quem velut notum quoque prætereo.

De Tenexmichin, seu Pagro. Cap. XLIX.

Eadem ratione, & Pagrum prætereundum duxi, dum tamen constet apud Australe Oceanum, non minus ac apud nostra maria versari, quod etiam de Tlaxalmichin, seu solea dictum esse velim.

De Coyamemichin. Cap. L.

Coyamemichin, quem Indigenæ Hispani *Porcum* vocant, vtriusque Maris Incola est, rotunda pene forma, lunata cauda, ac binis pinnis supernè infernèque prælongis, à medio corpore in caudam vsque procedentibus, & resimo, ac obrotundo capite, squamosus est, & grati, probatque alimenti.

De Yzcohua. Cap. LI.

Versatur quoque in prædicto Mari Piscis, quem Mexicani Yzcohua, Antiqui lupum, & Hispalenses *Rohalo*, qui offenditur etiam in fluminibus, squamosus, gratique, & valde probati nutrimenti, necnon & Trichia nostrates vocatæ ab Incolis Caçamichin, Coracini etiam, quos Incolæ Popoyotl vocant, & Macamichin, quos nostri *Chubarroz*, computatos inter *Trachuros* minores squamosos, lunata cauda, oblongosque, & magni capitis, & Galeorum genera permulta; Præterea Fentzonmichin, seu Piscis barbatus, ita dictus à barbibus prælongis

longis, quibus est insignitus, & id Mugilum genus, quod nostri *Licam* Indigenæ Malacahual vocant; & quem nostri *Roncador*, Indigenæ Chianmichin, & Antiqui Exocatum: & eorum, quos indigenæ Cocamalomichin, nostri *Palomentas*, & Antiqui *Glaucos* vocant, species tres, quorum alter latior est, ac quaternis, quinisque lineis cyaneis transversum discurrentibus insignitus.

De Coamichin. Cap. LII.

Missi præterea sunt ad me Icones aliorum quorundam Piscium, qui procedente tempore deferentur, ac si opus fuerit, delineabuntur, quorum interim non nihil dixisse conueniet, interque illos in primis de Coamichin, qui ab Anguibus, quorum referre videtur formam habet nomen; longiusculus enim est, teres, ac minimè squamosus, ac fortassis inter Galeos, reponendus. Secundus Cochomichin, qui à Psittaco sortitus est nuncupationem, cui rostro iudices magnopere assimilari. Alia insuper spirena species, teres, parua, ac prælongo rostro, vocata Totomichin, necnon Colomichin oblongus piscis, ac paruus, ac Achiyomichin profus similis illi, quem gibbum vocant, sed differens colore, qui huic ruber est.

De Manati. Cap. LIII.

Habetur supra lib. 9. cap. 13. fol. 323.

De Piscibus, qui nauigantibus in Nouam Hispaniam occurrere solent. Cap. LIV.

Nauigantibus in Nouam Hispaniam solent occurrere, & facili opera capi Tiburones, vasti Pisces, & ad Cartilagineorum, oblongorumque differentias pertinentes, qui adeo voraces sunt, vt Ingentem quandoque canem à Tiburone absumptum eiusdemque posteriora vtraque crura, vna cum natibus vno morsu ablata complures se vidisse testentur, referantque, lanienis cultrum, hamum prægrandem maximamque Taurini capitis partem in stomacho alterius simul inuenta Quin traditur in peculiari maris recessu festiuissimus de illis iocus, demitti videlicet, integram equi partem quartam, vt adeo aquæ extimam, ad aliquos palmos non attingeret superficiem accurrere nihilominus ad obrutum, & olfactum tanta pernicitate, & impetu Tiburones, vt saltu ex aquis prorumpentes medio in aere carnem, & ossa ipsa non minori facilitate effracta sorberent, quam si quis lactucam discerperet. Horum Tiburonum capitibus, ob asperitatem ingenitam supini adhaerent adeo piciculi, quos Romero vocat, vt nullo conatu eos abigere possint, illi verò dolatæ prædæ portiunculis, quæ plerumque per rictus Tiburonis effugiunt, victum sibi quarunt: Hicque ad turdorum differentias pertinentes, grati gustus, ac salubris. Quid numerem Mugilum alatorum turbam, & aureos Pisces, eisdem toto insequentes Pelago, iucunda, atque optima alimoniam, quos in Anthia species fortassis aliquis referat, aut Delphinus Toninas vocatos, mali inter Nautas ominis, & procellosum tempus prælagientes, marinos homines, trabes prælongas, Porcos, Pagros Raias, Bal-

Ballenas, scolopaces, & alios permultos in mentem modò non venientes, qui mihi semel tantum in Nouam Hispaniam nauiganti casu sunt oblati.

De Piscis Tauri forma, qui à Chines Oceano delatus est.

Cap. LV.

Pisciculus est vix duos palmos longus, sed pinna caudæ instar sex pene prolata digitos, corio inrectus duro, fusco, sed circa ventrem candenti, & vbique pentagonis, sexangulisue distincto figuris, os est minimum, sed longiusculis munitum dentibus, oculi magni, pinnae circa aures binæ satis paruae, quemadmodum & aliæ duæ, quarum altera circa extrema ventris est, altera verò iuxta postremum dorsum: mirum est in hoc pisciculo duas prominere iuxta frontem spinas acuminatas infractæ duritiæ instar corniculorum, ac totidem alias eadem magnitudine, & forma, circa ventris postrema; cæterum de nutrimento aut natura eius nihil adhuc memorandum habeo, quod tradere possim posteritati, nisi pendente sese quotidie amplius mundo, antequam moriat quicquam hæc meis scriptis adijci posse liceat sperare.

De Cuitlapetotl, seu Pisciculo lacustri ventris magni. Cap. LVI.

Pisciculus est digitorum longus, crassusque, ita vocatus, quod cænohis aquis degat, & ventrem habeat proportionè corporis magnum, sulci coloris. Vulgaris alimenti, & Mexicanis lacubus familiaris. O. N.

Finis V. Tractatus Historiæ Aquatilium.

TRACTATUS SEXTVS

DE HISTORIA MINERALIVM NOVAE HISPANIAE

Hic tractatus constat 36. capitibus, quorum 26 habentur supra, Volumine 1. lib. 10. capitibus, & folijs infra notandis.

Cap. 1.	De Chimalizatl, seu lapide speculari. f. 1b.	cap. 3. fol. 336
Cap. 2.	De Chapopoti.	cap. 2. fol. 336
Cap. 3.	De Huitzilteitl.	cap. 18. fol. 341
Cap. 4.	De Tchcateitl, seu lapide Gossipij.	cap. 15. fol. 340
Cap. 5.	De Tzacxalli.	cap. 16. fol. 340
Cap. 6.	De Tlanexillo.	cap. 22. fol. 342
Cap. 7.	De Tapachpatli, seu hepatis medicina.	cap. 19. fol. 341
Cap. 8.	De Tztlilapide.	cap. 14. fol. 339
Cap. 9.	De Tztlal, seu sale in genere.	cap. 25. fol. 343
- Cap. 10.

Cap. X. De Texotli seu filatico.

Genus est Terræ in montibus quarundam Nouæ Hispaniæ Regionum effossæ, teritur hæc, includitur saccis, atque effusa desuper aqua, tenuior pars permittitur excolari, siccata redigitur in placentas cyaneas, quibus pictores eundem colorem æmulantur: quæ remansit in saccis crassior pars tunditur, effusaque rursus aqua, tenuior secundò fluit, ad eadem utilis, quamquam dilucior, atque vilior.

Cap. 11. De Tlahyac, seu terra fetida. ubi sup. cap. 23. fol. 341

Cap. XII. De Teticatl.

Teticatl, seu lapis Ticael lapidis albi genus est, quo vsto vtuntur pictores ad albū colorem exprimendum: quamuis Chimalticatl vocato, candore cedat.

Cap. 13. De Tequixquilt iterum. ubi sup. cap. 26. fol. 344

Cap. XIV. De Tecuitlatl.

Scaturit Tecuitlatl nonnullis è locis Aluei Mexicani lacus persimilis limo, & summas statim petit aquas, vnde excipitur, verriturque retibus, aut coaggetatur palis, Indi extractum, & paulisper siccari permittitur ad solem efformant in placentulas: rursus exponitur soli herbis virentibus super impositum, donec exquisitè arefeat, ita reponitur, vt caseus in anni tantum vnus vsus: estur vbi opus est cum Maizio torrefacto, vulgaribusque Indorum placentis: Vnaqueque limi huius vomica peculiarem sortitur Dominum, cui mille aureos interdum annuos reddat: sapore est casei, à quo sumpsit apud Hispanos nomen, sed minus grato, & cæni quodam odore: color adhuc recenti cyaneus, aut viridis, sed limosus inueterato, è viridi nempe vergens in nigrum, edulis exigua portione, eademque assumpta loco salis, condimenti que maizij; at quæ ex eo parantur placentulæ, improbi sunt, ac rusticani cibi, & hoc vel eo constare potest, quòd cum Hispanienses Coloni nihil quod ad palati delicias spectet maxime apud has regiones intactum reliquerint, id nutrimenti nunquam suis permiserint faucibus deuorandum.

Cap. XV. De Tlahuitl, seu Rubrica fabrili.

Quod Mexicani Tlahuitl vocant, nos Arabum æmulatione Macram, Latini vero Rubricam fabilem appellant, genus est pallentis Terræ, quæ torrefacta rubeum è vestigio induit colorem, utilis pictoribus, ædiumque parietibus, soloue inficiendis colore.

Cap. XVI. De Tetilli.

Tetilli seu Ater lapis genus est terræ in mystecarū regione vocata huius Nouæ Hispaniæ præcipuè effossæ, atra, & qua pictores eidem colori imitando passim vtuntur, ctsi alia paretur apud eos atramenti differentia vocata Ocotilli ex fumo assularum Pinus cuiusuis, nuncupatæ patria lingua Ocotl, vnde nomen

M

atra-